

SZOMORY GYÖRGY

KIS MAGYAR ZENETÖRTÉNET

HOLNAP KIADÓ
Budapest, 2017

ELŐSZÓ

„...aki zenével indul az életbe, az evvel bearanyozza minden későbbi tevékenységét. Az életnek olyan kincsét kapja ezzel, amely átsegíti sok bajon. A zene táplálék, vigasztaló elixír. A zene az élet szépségét, s ami benne érték, azt mind meghatványozza.”¹

Olvasóinknak aligha okoz komoly fejtörést, hogy kinek a gondolatát idéztük. Elárulja azt e négy mondat tartalma. Igaz, hasonló intelmeket a zenének az ember életében betöltött szerepéről – Platón-tól kezdve Shakespeare-en át napjainkig – sokan megfogalmaztak. Nekünk azért mégis Kodály Zoltán szavai a legfontosabbak.

A *Kis magyar zenetörténet* című kötet a harmadik abban az ismeretterjesztő sorozatban, amelyben a Holnap Kiadó segítséget kíván nyújtani a magyar művészetek iránt érdeklődő olvasóknak.

A teljes földi világ, de az egyetemes* világmindenség megismerése is azzal kezdődik, hogy előbb szétnézünk a magunk közvetlen környezetében. A zene világában való tájékozódáshoz is az első lépés a magunk zenéjének megismerése kell legyen. Miközben természetesen odafigyelünk – és figyeljünk oda! – más népek értékeire is.

A zene története, így a magyaroké is – ezt nyomban szögezzük le – nem elsősorban a nagy alkotók életének és munkásságának története, hanem a történelem által meghatározott, attól nem függetleníthető folyamat, amelynek minden pillanata sorsdöntő hatású lehet a továbbiakra. A százötven éves török hódoltság vagy a Habsburg-

---

¹ Kodály Zoltán: *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok. 1-3 kötet* (szerk.: Bónis Ferenc), Argumentum Kiadó, Budapest, 2007, 3. kötet, 120.

uralom – hogy csak e két példát említsük – nyilvánvalóan befolyásolta az egész nemzet művészeti életének sorsát is. Sorsdöntő helyzetekben pedig éppen az alkotóművészek, írók, költők, festők, zeneszerzők éreznek rá elsőként a kivezető útra, vagy legalább annak irányára. A magyar zenetörténetnek ilyen kimagasló, iránymutató egyéniségei: Erkel Ferenc, Liszt Ferenc, Bartók Béla és Kodály Zoltán. Az ő munkásságukkal és az említett folyamatban betöltött szerepükkel kiemelten foglalkozunk ebben a könyvben, miközben természetesen szólni fogunk – a teljesség igénye nélkül – a nagyszámú magyar alkotógárda többi tagjáról is. Ezen kívül kevés, de fontos szerepet kapnak e kötetben azok az alapvető népzenei ismeretek (dallamfajták, a verbunkos zene, a regölés szokása és így tovább), amelyek több-kevesebb szállal kötődnek a zenetörténeti folyamathoz s az alkotók munkásságához.

Az előbbiekből talán kiderül: kötetünk az olvasóknak elsősorban elmesélni szeretné a magyar zene történetét, s elhatározásunkhoz akkor is tartanánk magunkat, amikor a szerzői életutak felvázolása néha elkerülhetetlenül kissé tankönyvíví stílust kényszerít ránk, amely természetesen nem nélkülözi a szakmai igényességet. E kettősség – a mesélő olvasmányosság és a szakmai korrektség – között egyensúlyozva a neves zenetudós, Szabolcsi Bence mutat példát számunkra.

Szem előtt tartva e célt, valamint azt, hogy kötetünk ismeretterjesztő szándékkal íródott, zenei szakkifejezéseket csak minimális mértékben használunk. Ha azonban ez mégis szükséges – csillaggal megjelölt szavak –, akkor a kifejezés értelmezése (nem ritkán a hétköznapi életben használt idegen szavak jelentése is) a könyv végén, a *Szakkifejezések magyarázata, szavak értelmezése* fejezetcím alatt megtalálható. Ugyancsak hátul kapott helyet a témánkhoz tartozó *Felhasznált és ajánlott irodalom* listája is, amely – úgy gondoljuk – e kötet elolvasása után, már némi jártasság birtokában, könnyen egészíthető.

Végül felhívjuk olvasóink figyelmét: nincs az a kiváló muzsikás könyv, ami pótolná az élő zenehallgatást! Tanácsoljuk ezért, hogy az utolsó oldal végére érve találja meg mindenki annak lehetőségét, hogy hangversenyteremben, operaházban vagy akár CD-ről meghallgathassa – türelemmel, fiatalos kíváncsisággal és nyitott szívvel – azt a nemes zenét, amelyről itt olvasott; és amelyről nem olvasott. Majd hallgassa meg újra és újra. Engedje hatni magára a varázslat erejét!

Mi más lehetne a *Kis magyar zene történet* című kiadvány legfőbb célja, mint érdeklődést, kíváncsiságot gerjeszteni a magyar zene iránt – minden jó zene iránt – azokban, akiknek lelkébe „szerelem, költészet s ifjúság nemtője* tár utat...”²

---

² Madách Imre: *Az ember tragédiája* – II. szín: London. Szinoptikus kritikai kiadás, Argumentum Kiadó, Budapest, 2005, 467.

HAJDAN VOLT...

Erdős, mocsaras, ritkásan lakott vidék a hosszú földszáv a sokféle kanyargó Tisza mentén. Magányos lovas, ha erre téved, óvatosan kerülgeti a lápos föld puhább részeit, az állat is ösztönösen a kisebb halmokra lép. Az iramodásnyira lévő magaslaton tucatnyi jurta* domborodik, melyekhez – jelzik ezt a sárga homok nedves foltjai – a feltörő víz olykor vészesen közel jön. (Kell még bő kilencszáz év a folyó megrendszabályozásához.) Ám a két-háromtavasznyi idővel elébb Verecke felől érkezett jövevényeket ez nemigen zavarja.

A tábor túlsó széléről tágas kilátás nyílik a Tiszára. Dobszó hal-latszlik: a sámán méteres átmérőjű, mágikus hangszerének hívószava. Az idetévedt kóborló, talán a délnyugati frankok egyike, maga is fegyveres harcos, megállítja lovát az innenső emelkedőn, s a fák mögül tekintetét a tábor felé fordítja. Hallgatja figyelmesen a szokatlan ritmust, az erősebb, majd gyengébb, a sűrűbről ritkábbra váltó puffanások rendjét, nézi a sátrak hasadékából előbújó népek, asszonyok, gyerekek sietős lépteit, ahogy a sámán köré gyűlnek. A sámánhoz, aki előtt már lobog a hatalmas máglya, s aki most kitarja karját a folyó felé, és istenidéző szertartásra – színházi énekes drámára – hívja népét.

A lovas valamivel előbb, a folyótól távolabb eső másik jurtafaluban már találkozott ezzel a néppel: ott alighanem harcászati gyakorlatnak volt szem- és fültanúja. Három kürtös fújta görbe, ökörszarv-hangszerén a különös harci dallamot, egyféléit mindhárman, s a néha meg-megbicsakló kürtszó hallatán csapatnyi ijás-tegzes vitéz rontott elő félelmes, de valahogy mégis dallamos „huj-huj” kiáltozással, s vágatott tovább a folyó mentén.

Hajdan volt...

Hogy a korabeli utazónak a honfoglalás (895)³ utáni években lehetett ilyesféle, esetleg kevésbé mesészerű és látványos, de valóságos élménye a mai Tiszántúl táján – ha ugyan rászánta magát egyedül a veszélyes útra –, arra abból a kevés történeti feljegyzésből következtethetünk, amely valamiképp utal az akkori magyarság életére és zenéjére. És az már bizonyosan nem amolyan Jókai-fantázia szülte mese.

Az említett feljegyzések közül történészeink elsősorban az úgynevezett szentgalleni kalandot szokták idézni, melyet Ekkehard szerzetes barát jegyzett fel krónikájában, nem sokkal a valóságos esemény után. Néhány tucatnyi kalandozó magyar harcos 926-ban a Bodeni tótól délre fekvő vidékre (a mai Svájc területére) vetődött, s a Szent Gál kolostor (Sankt Gallen) irányába folytatta útját. Hírükre a kolostor lakói elmenekültek, csupán egy kissé bolondos, félnótás barát, Heribald maradt ott. Az ijjal, lándzsákkal fölfegyverkezett magyar csapat nagy harci zajjal nemsokára meg is érkezett (ennek pontos dátumát is ismerjük: 926. május 2-án), jót nevettek a kolostor előtt ábrándosan sétálgató, félkegyelmű Heribaldon, s nem bántották őt. Közben két harcos felfigyelt a templom tornyán fénylő kakasra, amelyről azt hitték, aranyból van. Felmásztak a csúcsra, hogy leszedjék, de mindketten elvesztették egyensúlyukat, s a magasból lezuhanva halálukat lelték. Társaik máglyán elégették holttestüket.

A magyarok fogolyként magukkal hurcoltak egy papot is, aki értett Heribald nyelvén, így a jókedvű vitézek hamarosan megtudták: a kolostor pincéje boroshordókat rejt. Rögvest lesiettek, meg is találták és csapra verték a hordókat, s bőséges ivászattal egybekötött nagy lakomát rendeztek. Amikor az ital már a fejükbe szállt, „elkezdtek isteneikhez énekelni, s a papot meg a bolond Heribaldot

---

³ 895 tavaszán Árpád fejedelem átkelt a Vereckei-hágón a magyar főszereggel, és megkezdte a honfoglalást, amely további öt-hat évig elhúzódott.

Szentgalleni kaland – *Mondák a magyar történelemből* 03. kimerevített kép a 9-perces animációs filmből

is kényszerítették, hogy énekeljen velük...”⁴ A tolmács pap „hatalmasan üvöltözött is velük”⁵, de kis idő után „magába szállt”⁶, és Heribaldal együtt sírva kántálni (énekelni) kezdte a *Szent Kereszt-antifónát*. A magyarok egy darabig áhítattal hallgatták a számukra ismeretlen éneket, majd vidám táncra perdültek, s vad tréfálkozásba kezdtek. Ám előőrseik egyszer csak harci kürtszóval és kiáltással jelezték: ellenség közeledik. A vitézek ekkor „hihetetlen gyorsasággal, mint szoktak, csatarendbe álltak”⁷ és fegyelmezetten elvonultak.

⁴ Zolnay László: *A magyar muzsika régi századaiból*. Magvető Kiadó, Bp., 1977, 38. (Latinul idézi és fordítja: Ekkhard: *Casus Sancti Galli*. Gombos: *Catalogus* 448.)

⁵ Uo., 38.

⁶ Uo., 38.

⁷ Uo., 39.

Hajdan volt...

A kalandozó magyarok felgyújtják Szentgallent

A szentgalleni történetben „alig pár órás eseménysorba sűrűsödik kereszténység és pogányság, élet és halál, tréfa és gyilkosság, mámor és a részegségből pillanat alatt átváltó harci fegyelem. E duhaj legények szinte lábuknál fogva hívják és rángatják le az égből e földre pogány isteneiket. Zsolozsmaszóra perdülnek táncra, alig kartávolságra attól a helytől, ahol két társuk nyakát szegte. Amikor meg a barátok e pogány mulatságból felocsúdnak, s rákezdik 'Szentelj meg bennünket...' kezdetű antifónájukat, [a katonalegények] remek talpalávalónak találják azt is.”⁸

Ez az első hitelesnek látszó olyan feljegyzés a magyarokról, amelyben már zenei elem is található: a magyarok isteneikhez szóló

⁸ Uo., 39-40.

éneke (más leírás szerint: „szörnyűséges hangon való ordítózása”), a tolmács pap és Heribald éneke, és persze a harci kürtök hangja.

Egy újabb történetből megtudjuk, hogy amikor a kalandozó magyarok 933-ban Merseburg alatt csatáztak I. Henrik német király harcosaival, pogány őseink ocsmány és ördögi „huj-huj” kiáltásokkal támadtak rájuk. Nyelvtudósaink szerint az a hajdani „huj-huj” nem csak csatakiáltás volt, hanem ugyanolyan dallamos istenhívás, mint a *Kyrie eleison**!-t (*Uram, irgalmazz!*-t) kiáltó németeké. A sámvallás kutatója, Diószegi Sámuel pedig azt állította, hogy a 10. századi magyarok „huj-huj” kiáltása célját tekintve ugyanaz, mint a 19. századi obi ugor sámánok „kaj-kaj” rikoltása: istenhívás.

A *Kyrie, eleison!* a kereszténységhez kötődő emberek ajkán istenhez forduló segítségkérő fohász nehéz, tragikus helyzetben. A görög eredetű mondat a katolikus istentiszteletből szivárgott át – legalábbis német nyelvterületen – a hétköznapi köznyelvbe. A katolikus mise elején ugyanis hárommondatos könyörgés hangzik el: *Kyrie eleison* – *Christe eleison* – *Kyrie, eleison*; nem egészen pontos magyar fordításban: *Uram, irgalmazz* – *Krisztus, kegyelmezz* – *Uram, irgalmazz*. A szertartáshoz számos zeneszerző komponált zenés misét, amelyekben a zenemű első, *Kyrie*-tételét a fenti három mondat képezi, de természetesen a többi tétel is alkalmazkodik a szertartás rendjéhez. (A zenés mise további tételei: *Gloria/Dicsőség*, *Credo/Hiszek*, *Sanctus/Szent És Benedictus/Áldott*, *Agnus dei/Isten báránya*.) A zenetörténet miséinek egyik legszebb példája Johann Sebastian Bach h-moll miséje, amelynek *Kyrie*-tételében mindhárom mondat egy-egy barokkosan terjedelmes, önálló zenei tömböt alkot; a *Kyrie eleison* részekben a többszólamú vegyes kar és a zenekar párbeszédés formájában, a *Christe eleison*-ban pedig két női szólólista zenekar-kíséretes kettősében. Haydn, Mozart, Schubert és több jelentős alkotó nagy klasszikus miséi ma is gyakran elhangzanak templomokban, istentiszteletek alatt, s időnként hangversenytermekben. A magyar komponisták közül is jó néhányan írtak misét. Liszt Ferenc *Esztergomi miséje* és *Koronázási miséje* vagy Kodály Zoltán *Missa brevis*-e különleges gyöngyszeme a magyar zenetörténetnek.